

بررسی و تحلیل انتقادی آراء کانت در باب اعتبار امر تنجیزی بر اساس دیدگاه صدرالمتألهین

حسین قاسمی*

چکیده

بررسی و مطالعه گزاره‌های اخلاقی و ماهیت آنها از دیرباز مورد توجه فیلسوفان بوده است. اینکه مفاد این گزاره‌ها از انعطاف‌پذیری کافی برخوردارند یا نه، از مسائل فلسفه اخلاق بشمار می‌آید. در مغرب‌زمین کانت، فیلسوف مدرنیته، معتقد است که گزاره‌های اخلاقی از ویژگی اطلاق و تنجّز برخوردارند. بنظر او تعلیق افعال اخلاقی به هر عاملی جز «قانون اخلاق» باعث می‌گردد تا آنها را تابع اراده‌های شخصی گرداند. ادعای او در اصرار بر اعتبار امر تنجیزی از آنجا ناشی می‌شود که عقل عملی را از تمام عوامل تجربی مانند «لذت‌گرایی»، «احساس اخلاقی»، «اراده خدا» و «کمال عقلی» مبرا میدانند؛ علاوه بر اینکه «غایت» و «خیر» را در ذات انسان می‌جوید. با این نگرش است که قانون اخلاق و اصل عینی فعل، اساس امر تنجیزی معرفی می‌شود و در نتیجه تمام اوامر تعلیقی فاقد اعتبار می‌گردند. در حوزه‌های دیگر فلسفی بخصوص فلسفه ملاصدرا تأکید بر مطلق و تنجیزی

۱۱۵

* دکترای فلسفه اسلامی، گرایش حکمت متعالیه، دانشگاه تربیت مدرس؛ h.qasemi@yahoo.com

تاریخ تأیید: جلسه هیئت تحریریه ۹۳/۷/۲۷

تاریخ دریافت: ۹۳/۶/۱۷

سال پنجم، شماره دوم
پاییز ۱۳۹۳

بودن حکم اخلاقی مورد نقد جدی قرار میگیرد. ملاصدرا هم تفسیر پیشینی کانت از عقل عملی و هم تفسیر او از خیر و غایت را مردود میداند. او در کنار حقایق اخلاقی از تفاوت‌های فردی و اجتماعی سخن میگوید و بر این اساس کثرات زیادی را در ساحات نازله انسان میپذیرد. این کثرات همگی بر اعتباربخشی احکام جزئی و غیرضروری اثر میگذارد و آراء مطلق‌انگارانه کانت را به چالش میکشد.

نوشتار حاضر درصدد است تا دیدگاه کانت را درباره امر تنجیزی مورد تحلیل قرار داده و سپس آن را از طریق آراء فلسفی ملاصدرا و بعضی از شارحان کانت مورد نقد قرار دهد.

کلید واژه‌ها: امر تنجیزی، قانون اخلاق، عقل عملی، غایت، خیر، کثرات، کانت، ملاصدرا

* * *

مقدمه

کانت با دیگر فیلسوفان پیش از خود همصداست که مقوله «خیر ذاتی» اصل پایه در اخلاق است و فعل حکیمانه، فعل منطبق با خیر میباشد، اما معتقد است که آنان در تفسیر این مقوله و در انتخاب مصداق خیر به خطا رفته‌اند. بنظر کانت به ازاء تشخیص سه نوع اصل عینی در فعل میتوان سه معنا برای خیر لحاظ نمود. این معانی عبارتند از: «خیر بعنوان وسیله»، «خیر برای من» و «خیر اخلاقی». بدین ترتیب، به ازاء هر معنایی از خیر، سه امر و فرمان شکل میگیرد: «امر تعلیقی تردیدی»، «امر تعلیقی قطعی» و «امر مطلق یا تنجیزی».

۱۱۶ در امر تردیدی علاوه بر اینکه فعل خیر، وسیله دستیابی به غایت خاص تلقی میشود، غایت نیز چیزی است که تنها شخص فاعل میخواهد. اما در امر قطعی علاوه بر اینکه فعل خیر، وسیله دستیابی به غایت خاص است، مصداق غایت (مانند سعادت) امری است که بطور معمول هر فاعل عاقلی خواهان آن میباشد. در امر تنجیزی برخلاف دو نوع دیگر، اصل عینی عمل، مشروط به غایتی نبوده و عمل

